# “F. M. DOSTOYEVSKIY ASARLARIDA PAREMIOLOGIK VA AFORISTIK BIRLIKLARNING FUNKSIONAL-SEMANTIK XUSUSIYATLARI”

Qudratova M.S
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
“Xorijiy tillar” fakulteti, Rus tili va adabiyoti kafedrasi katta o‘qituvchisi
qudratovamatluba467@gmail.com

***Annotatsiya***

Mazkur maqolada F.M. Dostoyevskiy asarlarida qo‘llanilgan paremiologik va aforistik birliklarning semantik, stilistik va pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda yozuvchining “Crime and Punishment”, “The Idiot” va “The Brothers Karamazov” romanlari asosiy material sifatida o‘rganiladi. Paremiyalar va aforizmlar qahramonlarning psixologik holatini ifodalash, axloqiy qarashlarni yetkazish va matnning polifonik tuzilishini shakllantirishdagi roli ochib beriladi.

**Kalit so‘zlar:** paremiyalar, aforizmlar, Dostoyevskiy, nutqiy portret, psixologizm, polifoniya, pragmatika.

***Kirish***

XIX asr rus adabiyotida Fyodor Dostoevsky ijodi alohida o‘rin tutadi. Uning asarlarida til nafaqat tasvir vositasi, balki falsafiy va psixologik mazmunni ochib beruvchi muhim komponent sifatida namoyon bo‘ladi. Yozuvchi qahramonlar nutqida maqol, hikmatli iboralar, aforizmlar va xalqona ifodalarni keng qo‘llaydi.

Bu birliklar asarda: axloqiy baholash vositasi, ichki monologni ifodalash mexanizmi, kommunikativ ta’sir kuchaytiruvchi element sifatida xizmat qiladi.

Paremiyalar — xalq tajribasini mujassamlashtirgan, ixcham va barqaror nutq birliklaridir. Aforizmlar esa individual muallif tafakkurining qisqa va umumlashgan ifodasidir. Dostoyevskiy ijodida bu ikki qatlam ko‘pincha o‘zaro uyg‘unlashadi.

Mixail Bahtin ta’kidlagan polifoniya nazariyasiga ko‘ra, Dostoyevskiy asarlarida har bir qahramon mustaqil nutqiy ongga ega. Aynan paremiyalar va aforizmlar shu nutqiy individuallikni kuchaytiradi.

“Jinoyat va jazo” romanida Raskolnikov nutqida uchraydigan umumlashgan hukmlar va hikmatli iboralar uning ichki ziddiyatini aks ettiradi. Masalan, uning fikrlarida: insonning “alohida shaxs” bo‘lishi g‘oyasi axloqiy chegaralarni buzish masalasi ko‘pincha umumlashtirilgan, deyarli paremiologik shaklga ega.

Bu yerda paremiyalar:
- ichki monologni strukturallashtiradi
- psixologik keskinlikni kuchaytiradi

“Aka-uka Karamazovlar” romanida aforizmlar markaziy o‘rin tutadi. Ayniqsa, Ivan Karamazov nutqida uchraydigan iboralar:

inson erkinligi, e’tiqod va shubha, axloqiy javobgarlik kabi masalalarni umumlashtiradi.

Mashhur g‘oya: “**Agar Xudo bo‘lmasa, hamma narsaga ruxsat beriladi**” Bu ibora paremiya kabi ishlaydi, chunki: umumlashgan takrorlanadi, konseptual yuklamaga ega.

“Telba” romanida esa xalqona iboralar ko‘proq uchraydi. Ular: ijtimoiy muhitni tasvirlash, personajlarning ijtimoiy kelib chiqishini ko‘rsatish, nutqqa tabiiylik

berish vazifasini bajaradi. Masalan: oddiy xalq vakillari nutqida: kinoyaviy iboralar, hayotiy tajribaga asoslangan maqollar faol ishlatiladi.

Dostoyevskiy asarlarida paremiyalar quyidagi funksiyalarni bajaradi: **baholash** – qahramonning munosabatini bildiradi: **ekspressivlik** – hissiy kuchni oshiradi: **manipulyativlik** – boshqa qahramonga ta'sir qiladi: **falsafiy umumlashtirish** – g'oyani ixcham ifodalaydi: Bu jihatdan ular oddiy stilistik vosita emas, balki **matnning semantik yadrosi** hisoblanadi.

***Muhokama***

Tahlil shuni ko'rsatadiki, Dostoyevskiy ijodida paremiyalar ikki asosiy manbadan kelib chiqadi: 1) xalq og'zaki nutqi, 2) muallifning individual falsafiy tafakkuri. Ularning sintezi natijasida: polifonik nutq tizimi shakllanadi, har bir qahramonning nutqiy portreti individuallashadi, matnning psixologik chuqurligi ortadi.

***Xulosa***

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkin-ki, Dostoyevskiy asarlarida paremiologik va aforistik birliklar qahramon psixologiyasini ochishda muhim vosita hisoblanadi; matnning falsafiy mazmunini ixcham ifodalashga xizmat qiladi; polifonik strukturaning ajralmas qismi hisoblanadi; kommunikativ va pragmatik samaradorlikni oshiradi. Shu bois ular nafaqat lingvistik, balki adabiy-estetik fenomen sifatida ham katta ahamiyatga ega.

***Foydalanilgan adabiyotlar***

1. Ф.М.Достоевский **Преступление и наказание**. – Москва : Эксмо, 2019. – 672 с.
2. Ф.М.Достоевский. **Идиот**. – Москва : АСТ, 2020. – 640 с.

3. Ф.М.Достоевский. **Братья Карамазовы**. – Москва : Азбука, 2021. – 832 с.
4. Михаил Бахтин. **Проблемы поэтики Достоевского**. – Москва : Азбука, 2017. – 384 с.
5. Виктор Виноградов. **О языке художественной литературы**. – Москва : URSS, 2018. – 448 с.
6. Юрий Лотман. **Структура художественного текста**. – Санкт-Петербург : Питер, 2019. – 704 с.